

AMBRUS TÜNDE

JÁRVÁNYOK UTÁNI ÚJRATERVEZÉSEK A SZÉKELY FALUTÍZESEK PÉLDÁJÁN

Munkám a történeti földrajz keretében végzett pandémiavizsgálat talaján született, és egyfajta segéd-, illetve háttértudományként járulhat hozzá a járványok okozta krízisek kezeléséhez, illetve az újratervezéshez szükséges tudatosság inspirálásához. Ismert ugyanis, hogy az emberiség életében rendre előfordultak krízisek, válságok, szükségállapotok, de ezek többnyire helyiek voltak. Szembeötlő és figyelemre méltó azonban, hogy az első globálisnak nevezett jelenség járvány volt, a „nagy emberhalálnak”, „fekete halálnak” nevezett középkori pestisjárvány, amely 1347-ben vette kezdetét. A járvány elleni küzdelem nemcsak volumenében és földrajzi kiterjedésében, hanem természetének formálódásában is észlelhetővé vált. Ezen evolúció új paradigmát irányzott elő a középkorban, hiszen az akkori problémák feladták az emberiségnek a kooperatív stratégián alapuló – az informatikai, illetve a katonai szakirodalomból kölcsönzött fogalommal – újratervezés szükségét. Ezek a középkori, illetve kora újkori újratervezések még nem avatkoztak be a természet rendjébe, amelynek következtében megváltozott volna az ökológiai rendszerek természetes, dinamikus egyensúlyi állapota, azaz számoltak az adott terület eltartó- és fenntartó-, regenerációs képességével. A dolgozatom tárgyát ennek szellemében a járványok több szálon futó társadalmi problematikája, ezen belül azok az ökológiai szemléletet is tartalmazó rendtartások, törvények tartják irányban, amelyek a társító logika mentén egyrészt bizonyítják, hogy a székely falutízesek, szegek, szerek működési mechanizmusa, terei, az erdők, folyóvizek, kutak, a lakhelyek, gazdasági épületek tisztántartása kapcsolatban állt a járványok veszélyeinek elhárításával is, másrészt hogy az adott kornak, korszakoknak, illetve térnek a közössége tudatában volt annak, hogy a település lakosságának megmaradása a felelősségteljes, az állami társadalmat átfogó „jó rendtartásoktól függött”. A jelen tanulmány alanyi alapja a COVID-19 pandémia idején, 2020 áprilisában fogant, Imreh István (*A törvényhozó székely falu*) kutatómunkájára támaszkodva. Minden előítélet nélküli kíváncsisággal igyekeztem ismételten feltárni, rekonstruált megvilágításba helyezni annak az ismeretanyagnak a részét, amely a középkori, koraújkori járványidőben szentesített székely törvénykezésekre vonatkoztak, és hozzáadni ehhez az újabb COVID-19-es, járványidőben

1 Imreh István: *A törvényhozó székely falu*. Kriterion Kiadó: Bukarest, 1983.

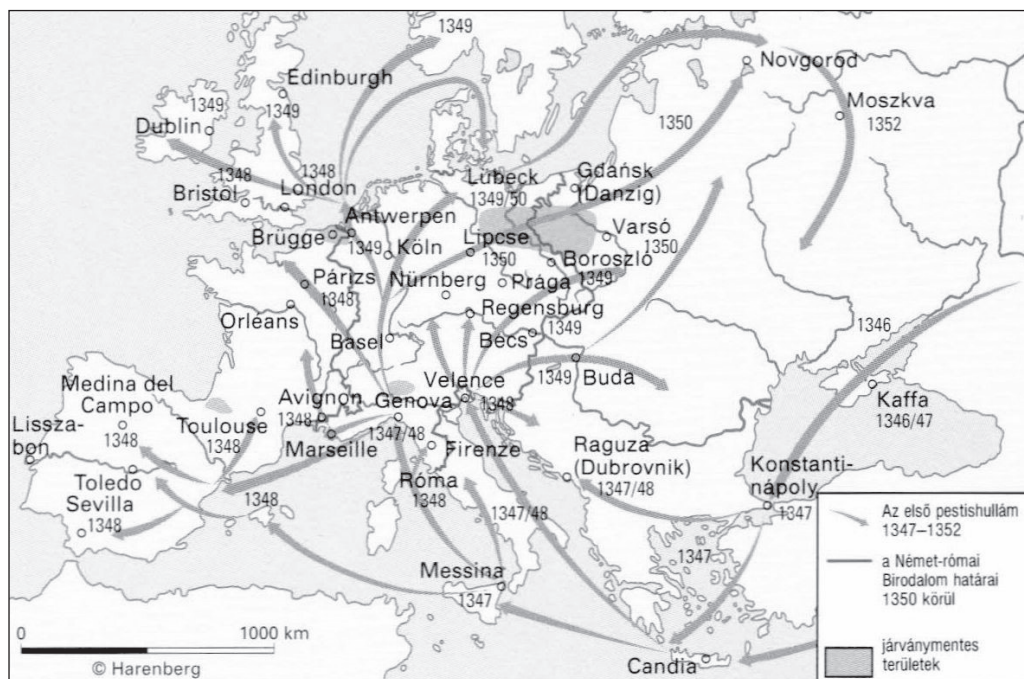
fogant értékeléseimet. Megjegyzendő, hogy ennek a gondolati ívnek semmiképpen sem célja a falutízesek geneziséét nyugvópontra helyezni, hiszen írott okleveles adatok, strukturált kutatások hiányában meglehet, hogy művelődési rejtély marad számunkra a falutízesek kialakulása, pontos rekonstruálása. Álláspontom értelmében nem véletlen, hogy a múlt századtól a 21. század küszöbéig számos történeti, geográfiai, szociológiai, néprajzi igényességgel megírt szakmunka csak említést tesz a székelység kapcsán a tízesekről, a feledésbe merülés súlyát azonban mindenképpen érezniük kellett a kutatóknak.² A székely falutízesek működési mechanizmusáról – Csíkszentgyörgy és Csíkbánkfalva tízesei példáján – azonban értékes ismertetőt nyújt Bárt János néprajzkutató *Az eleven székely tízes* című kötetében, amely 2007-ben látott napvilágot.³ A jelen munkának azonban nem az a lényege, hogy ennek a sajátos települési, önszerveződési egységnek, a tízes kialakulásához vezető csomót feloldja, hanem az, hogy mit mondanak ma számunkra ezek a településtörténeti alap-, köz-, öngazgatási egységek; hogy felfogjuk az idő és a történelem értékét, nagyszerűségét; felismerjük a bölcsességben gyökerező pragmatizmust, azt a komplex és szerves modellt, amelynek normatíváit évszázadokon keresztül rendszerben gondolkodva érleltek ki, adott szituációkban. Fenntarthatóságukat, illetve felelősségteljeségüket pedig maga a járható út biztosította járványidőben és azon túl is. Természetesen elég könnyű visszamenőleg kimondani, hogy a történeti szituációból és technológiai fejlettségből adódóan természetes dolog volt a természet rendjének, az adott terület eltartó- és fenntartó-, regenerációs képességének felismerése, de a megfogalmazott falutörvények tartalma azt bizonyítja, hogy tudatosították ennek a szemléletnek a lényegét. A rendelkezésekben ugyanis nem az az értékes, hogy mit gondoltak az ökológiai rendszerekről, a teremtett világról, hanem az, ahogyan gondolkodtak róla az adott falutízes, szegek, szerek lakói.

2 Orbán Balázs 1869–1871; Szádeczky Kardoss Lajos 1905; Bartalis Ágost 1933; Endes Miklós 1938; Milleker Rezső 1939; Csiby Andor 1939; László Gyula 1944; Benkő Károly 1853, 1986; Györffy György 1973, 1990, 1995; Imreh István 1973, 1983; Tarisznyás Márton 1982; Garda Dezső 1992, 1994, 2001, 2002; Vámszer Géza 1977, 2000; Egyed Ákos 1999, 2009; Kolumbán-Antal J. 2006.

3 Bárt János: *Az eleven székely tízes. A csíkszentgyörgyi és a csíkbánkfalvi tízesek működése a XVII-XX. században*. Kiadja a Bárt Bt. közreműködésével a Bács-Kiskun megyei Önkormányzat Múzeumi Szervezete: Kecskemét, 2007.

Adatok a középkori, illetve a kora újkori pandémiáról

Ismereteink szerint a 14. századi járvány Kínából eredt, és Indián keresztül érte el a Fekete-tenger partjait végigsöpörve, behálózva több hullámban is egész Európát (1. ábra). Ennek a globális jelenségnek is a mobilitás volt az egyik meghatározó tulajdonsága, melynek során ember, állat, áru, pénz mozgott a térben. A járványt a főbb kereskedelmi útvonalakon árukat szállító kereskedők hajói „szállították”, hiszen a hajókon patkányok, és velük együtt bolhák is „utazhattak”, amelyek terjesztették a Yersinia pestis elnevezésű baktériumot. Ezek a szárazföldre jutva fertőzték meg az embereket és a háziállatokat egyaránt, elpusztítva a lakosság megközelítőleg egyharmadát.⁴

1. ábra: A pestis európai elterjedése a 14. században⁵

Az információ, a tapasztalatszerzés és ennek megosztással való terjedése a középkorban lemaradt a baktérium okozta betegség terjedési sebességétől. Így javarészt a gyógyítási/gyógyulási sikerek is lokális szinten maradtak, a betegség okozta krízis viszont fokozatosan

⁴ A pestis hullámai. *Ars Militaria*, 2020. április 11. Letöltés helye: <https://arsmilitaria.blog.hu>; letöltés ideje: 2020. 05. 26.

⁵ Uo.

globális szintre emelkedett. A tapasztalat megmutatta, hogy a betegség izolálásának és a terjedés megakadályozásának az első tervezési lépésmintája, az egyetlen racionális módja a karantén, a vesztegár. Történelmi adatok szerint a világon először 1347-ben Raguzában rendeltek el hivatalos karantént. A karantén kifejezés itt, és ekkor alakult ki, illetve kapott önálló értelmet: a zárlat negyvennapos időtartama olaszul *quarantelquaranta*, franciául 'negyven'.

A Habsburgokkal perszónálunióban újjászervezett Királyi Magyarország is a jól bevált karantén-, illetve vesztegármintát vette át egészségügyi szervezetének kiépítésében. A bécsi udvar a Habsburg Birodalom határvonalán található vámhivatalok mellé egészségügyi vesztegár-hálózatot alakított ki „*Contumaz Stationen*” néven. Így a gyimesi Kontumác a 18. század derekán is pontos előírások alapján működött: a fertőzött helyekről érkezők kötelesek voltak 40 napot vesztegárban tölteni; málháikat három hétig szellőztetni, irataikat ecetes gőzzel fertőtleníteni, stb. A vesztegár felépítését a helyi lakosságnak kellett biztosítani: külön épület a személyzetnek, a málháknak, állatoknak. A vámhoz érkezőket a vesztegár előjárója előbb kihallgatta, és vallomásukat jegyzőkönyvbe vette, majd következett az orvosi ellenőrzés, és a karantén elrendelése. A 19. században a gyimesi vesztegár feladata a marhavész (állatpestis) elhárítására korlátozódott, a század végére a működését felszámolták.⁶

Ami az általános következményeket illeti, meglepő lehet, de látnunk kell, hogy bizony a középkori, illetve a kora újkori pandémiának nemcsak negatív (pl. emberveszteség, biológiai fegyver abban az értelemben, hogy a korabeli haditechnika részeként a járványos megbetegedésben meghalt emberek tetemeit juttatták be az ostromlott várfalak mögé, vagy éppen a kutakat fertőzték meg állati tetemekkel), hanem pozitív hatásai is voltak. Például a fertőzött ivóvíz és általában a rossz higiénés viszonyok miatt terjedő járvány hatására szorgalmazták a csatornahálózatok, vízvezetékrendszerek kiépítését, vagy éppen folytatták, bővítették a római, kínai, indiai hagyományból örökölt és ismert egykori pontszerű létesítményeket. Nem mellékesen ennek nyomán – a későbbiek során – egyre több kutató, orvos kezdett többet foglalkozni a bakteriológiával és a virológiával, valamint az epidemiológiával, a szappanos és klórmeszes-oldatos kézmosás fontosságával és módszertanával, de a lakások higiéniájával, tisztaságával is.

6 Egrı Gábor: Gyimesbükkı Rákóczi-vár. *Kirándulás a történelemben*. Letöltés helye: <https://studhist.blog.hu/>; letöltés ideje: 2020. 07. 12.

Székely falutízes-törvények a középkori, illetve a kora újkori pandémia mérlegén

A pestisjárvány rohamosan terjedt a Székelyföldön is. A 14–18. század között több mint 40 pestishullámot tartunk számon, amely elérte a Földnek ezt a szögletét is. Jó néhány esetben ez az aprócska kórokozó döntött családok és települések sorsa felett. A rendelkezésre álló adatok szerint összességében a pestis a lakosság 38–40%-át (1. táblázat) ragadta el Székelyföldön⁷. Ezt az állapotot csak fokozta a szárazság és az azt követő éhínség.

A székely székek	1614		1703		1721-1722	
	család	személy	család	személy	család	személy
Aranyosszék	950	4 750	1 116	5 580	1 205	5 422
Csík-Gyergyó-Kászonszék	4 700	23 500	5 236	26 180	4 775	16 712
Háromszék	7 000	35 000	9 833	49 165	7 181	25 133
Marosszék	4 400	22 000	5 750	28 750	28 750	19 880
Udvarhelyszék	5 150	25 750	6 350	32 250	6 324	22 134
Összesen	22 200	111 000	28 285	141 425	25 165	89 281

1. táblázat: Székelyföld népességének összlétszáma 1614–1722 között⁸

A történeti földrajz keretében folytatott gondolati ívre, valamint a funkcionalitást vállaló gondolkodásra hagyatkozva feltárható, hogy az újratervezés megoldásai az embereltartó felelősségteljes rendelkezésekben, törvényekben – amelyeket a székely falutízesek/szegek lakói érleltek ki, olykor sajátos intézményekké is formálva azokat – jelen voltak a székely falvak életében. Ezek a rendeletek, szabályok többnyire valamilyen szükséges újratervezéskor születtek meg, hiszen az emberek természetes logikájukra hagyatkozva is felismerték, hogy az események negatív értelmű fejleményekor vissza kell nyúlni a szabályozások értékrendező elvéhez.

7 Pál-Antal Sándor: *Népességi viszonyok a Székelyföldön a 18. század elején*. Letöltés helye: <http://old.mta.hu>; letöltés ideje: 2020. 05. 28.

8 Uo. 6–7.

Ismert, hogy a Kárpát-medencében, a mai értelemben vett székely falvak alapegységei (falutízesek/szegek/szerek) esetében kiépültek azok az ökológiai szemléletet is tartalmazó önrendelkezések, rendtartások, törvények, amelyek a társító logika mentén bizonyítják, hogy az adott kornak, korszakoknak, illetve térnek a közössége tudatában volt annak, hogy a település lakosságának megmaradása a felelősségteljes, az osztársadalmat átfogó „jó rendtartásoktól függ.”⁹ A „jó rendtartások” kitértek a járványok, a fertőzésveszély megelőzésére, kezelésére is. A zalániaiak például 1699-ben a „*falu javára s megmaradására*” gondoltak, vagy a gyergyószárhegyiek „*a jussolt, jó harmóniát*” fenntartva szerették volna „*utódaik nyugodalmát a jövőre megszerezni*”¹⁰.

A jelen tanulmány tematikája szükségessé teszi néhány olyan sajátos székely rendelet ismertetését, amelyek azt bizonyítják, hogy a tízesek, szegek működési mechanizmusa, terei, az erdők, folyóvizek, kutak, a lakhelyek, gazdasági épületek tisztántartása kapcsolatban állt a járványok veszélyeinek elhárításával is. Imreh István *A törvényhozó székely falu* című kötetében kiemeli, hogy az előjáróságnak és az egészségügyi inspectornak, illetve a falutörvények betartásának jelentős szerepe volt a járványok terjedésének megakadályozásában. Ugyanakkor irányba állítja azt a kutatót, aki a székely falvak jegyzőkönyveiben olvashat a higiénéiára vonatkozó rendszabályokról, mint „*a himlőoltás szükségességéről, a vérhas, a görscsős, lázas megbetegedés orvoslásáról, de főleg a pestis, majd a kolera gyógyítási módjáról*”, „*a testről való gondoskodás,*”¹¹ és nem mellékesen a törvények betartásának múltjáról.

A II. székely gyalogezred vezetősége például az 1776-os rendeletében előírja, hogy teremtsék meg az egészségügyi inspector tisztséget és határozzák meg a feladatkörét: „*Minden tíz-tíz szomszédban lévő házaknál egy arra rendelt ember legyen, aki is azon tíz házat mindennap meg-megvizitérozzon, és ahol beteget talál, kötelessége szerint az bírónak és káplárnak jelentést tegyen; és annak az embernek hivatalt viselő neve léssen az Egészségnek Inspektora.*”¹² A katonatisztek figyelme a járvány terjedésének megakadályozása céljából egészségvédelmi határozatokra is kiterjedt: nemcsak a fegyvereket, az öltözetet, sőt a gondozott, rendes külső megjelenést írták elő, hanem arra is kötelezték a katonákat, hogy „*kirukkoláskor egy darab szappant is vigyenek magukkal.*”¹³

Protocollumok bejegyzései tanúsítják, hogy azokat, akik a higiénéiára vonatkozó rendszabályt megszegtek, kemény pénzbírsággal sújtották. Zalánban például 1783. január 29-én hoztak olyan rendeletet, amely kimondja, hogy az, aki olyan helyre épít disznópajtát, „*ahonnan minden gazság a falu patakjába folyik, míg el nem viszi onnan, minden héten köteles*

9 Imreh, 1983. A törvényhozó székely falu, i.m.

10 Uo. 88–90.

11 Uo. 88–90.

12 Uo. 88–90.

13 Uo. 88–90., Balázs Péter: *Mária Terézia 1770-es egészségügyi alaprendelete*. I–II. kötet, Letöltés helye: <http://real.mtak.hu>; letöltés ideje: 2020. 11. 02.

*egy forintot befizetni a falu pénztárába.*¹⁴ Számos településen külön rendelkezésben hívták fel a mészárosok figyelmét, hogy betegséget, járványt okozó körülményeket ne teremtsenek. Aki más faluból szerzett be levágásra szánt marhát, annak *„hiteles testimoniumja legyen.”* *„Ha pedig falubeli, a bírónak vagy hütösseinek hírt tegyen, lábán megmutatván a marhát, addig le ne üsse egy forint bírság alatt...”* Azokat, akik *„düggel bajolnak, eltiltják a húsvágástól”*. Gyergyószentmiklóson 1832-ben kötelezték, hogy azok, akik az állat egészséges voltáért felelősséget vállalnak *„szarvára sütővassal jelzést égessenek.”*¹⁵

Összességében megállapítható, hogy székely falutörvények komplex ökológiai és etikai rendszerbe illeszkedtek, amely együtt járt a vizek, a talajok védelmével, vízfolyások, patakmedrek tisztaságával, az iparosok – vargák, tímárok, mészárosok, festékesek, kenderáztatók, kovácsok – vízszennyezését szigorúan büntető tiltásával, a társadalom mindennapi életszükségleteinek, a faipar igényeinek differenciált biztosításával. Kemény és szigorú szankciókkal tiltották az erdők károsítását, a falopást, a faaszalást, az erdőégés veszélyével járó tűzgyújtást. Ugyanakkor biztosították az ipar, az állattartás, valamint a népesség-növekedésből fakadó közösségi és egyéni igények kielégítését. Ezeken túlmenően, a közbirtokossági rendeletek kitértek az egyházak, az iskolák, illetve az egyének támogatására egyaránt. Támogatták például azokat, akik a járvány okozta elhalálozások következtében árván maradtak, de az árvíz- és a tűzkárosultakra is figyeltek. *„Erdeikből tellett az alkotásra, s arra is, hogy ne lankadjanak sem a történeti élet időnkénti viharaiban, s az újrakezdésekben, sem az elnyomás elleni szakadatlan küzdelemben.”*¹⁶

Az említett rendelkezések azt bizonyítják, hogy a székely falutízésekben, szegekben nemcsak a földművelésnek, az erdőgazdálkodásnak, a legeltetésnek, a határ tiszteletben tartásának, a hit gyakorlásának volt szerepe, illetve rendje, hanem a járványügyi intézkedéseknek is. A törvényeket, az etikai szabályokat nemcsak megfogalmazták, hanem szigorúan be is tartatták. A falu ítélőszéke büntette meg azokat, akik a szabályokat megszegték. Ennek folytán *„kivirágozhatott a jog, tiszteltté válhatott az egymás megbecsülésére intő parancsolat, erőt sugárzóvá a gonoszt, az ártó cselekedetet tilalmazó szabály.”*¹⁷ A rendeletek, illetve ezeknek a rendeleteknek a betartatása egy-egy helyi közösség alkotmányos érzékét bizonyítják, de csak úgy értelmezhetők, ha akkor és ott azokban a legkisebb határvédelmi, közigazgatási, közösségi, gazdaság szerveződési egységekben szemléljük.

Szükségszerű azonban itt nyugvópontra helyezni, hogy a falutörvények fogalmát, illetve rendjét és gyakorlatát nem a székelyek teremtették, de nem is másolták, utánózták, hanem szükségszerű önszabályozó terméke volt a székely faluközösségi életnek. Írott

14 Uo. 88–90.

15 Uo. 88–90.

16 Uo. 88–90.

17 Uo. 88–90.

források bővelkednek, amelyek igazolják az önfenntartó életmódot folytató, falusi közösségek rendtartásait Európa különböző térszerkezeteiben (például német, észak-francia és skandináv térségekben, de keleti szláv népcsoportoknál és a magyar vármegyékben sem volt ismeretlen).¹⁸ Megjegyzésre méltó az erdélyi szász települések közösségi intézménye, területi alapon szerveződött sejtjei, az úgynevezett Szomszédtság, amely önként elfogadott és mindenkire kötelező szabályok szerint működött. Az etnikai különbségeket leszámítva, ezek mind-mind hasonló alapelvek szerint működtek. Tanulmányozásuk azért fontos, mert egy-egy társadalom szerves belső összefüggésrendjét tükrözik, és mert azt bizonyítják, hogy „*alulról*” szervezett organikus fejlődés eredményei. Következésképpen egy természeti és társadalmi vonatkozásban értelmezett kompakt tér vagy egy közösség történetiségét nemcsak az írott okleveles adatok segítségével tudjuk leírni, illetve bizonyítani, hanem az adott közösség összetartó erejével, azzal a bölcsességgel, ahogyan kiérlelte, felépítette életvitelét, értékrendjét, gazdálkodását, erkölcsi és etikai normáit, szellemi és tárgyi értékeit.

Járványügyi-információhordozó tereptárgyak a székely falutízesek térszerkezetében

Azokban a kis falvakban, ahol átvészelték a járvány különböző hullámain, a helyi lakosok – gyakran – életben maradásukért hálából tárgyi emléket (keresztet, emléktáblát, emlékművet, kápolnát) állítottak. Amikor a székely falutízesekben járunk, találkozhatunk azokkal a tereptárgyakkal, amelyek a dögvész „örök emlékezete”, vagy az őszinte, bensőséges fohász céljából, a járványok okozta emberi áldozatokra emlékeztetnek (2. ábra), de gyakoriak azok az információhordozó emléktárgyak is, amely azon személyeknek adóznak, akik életmódjukkal, cselekedeteikkel önzetlenül viszonyultak a járvány okozta krízishez. E sugallni vágyott jelenség realitására utal a kászonaltízi templomban elhelyezett Dr. Lukács Mihály (a pestisjárvány krónikásaként emlegetett lelkész) szarkofágja, illetve a templomkertben elhelyezett András Mihály (a pestisjárvány idején áldozatos lelkészi munkát folytató plébános) sírhelye és síremléke (3. ábra).

18 Csizmadia Andor: A faluközösségek Délkelet-Európában a középkor után. In: Bolla Ilona – Csizmadia Andor – Degré Alajos – Horváth Pál: *Tanulmányok a falusi közösségekről*. Pécsi Tudományegyetem: Pécs, 1977. 73–83, itt 76.

2. ábra: Járványokra emlékeztető tereptárgyak a csíkszéki és a kászonfalvak térszerkezetében
Jelmagyarázat: 1. Csíkszentimre; 2. Csíkkozmás; 3. Csíkszentkirály; 4. Csíkszentmárton
(Fotó: Ambrus Tünde, 2020)

3. ábra: A járványokra emlékeztető emléktárgyak a kászonaltízi templom szakrális terében
Jelmagyarázat: 1. Dr. Lukács Mihály szarkofágja; 2. András Mihály sírhelye, síremléke
(Fotó: Ambrus T. 2020)

Ezeknek a szakrális jellegű tereptárgyaknak az igazi jelenősége nem is annyira a közvetlen interpretációban, hanem inkább a mögöttük meghúzódó jelenségben rejlik. A kríziseknek és hasonló emlékezetes jelenségeknek emléket állító tereptárgyak a székelységnek olyan életkereteket, úgynevezett szakrális teret formáltak, ahol – az olyan történeti, esztétikai, etikai értékek, mint a közösség tagjai iránti gondoskodás, emlékezés önfeláldozó segítőkre, vagy éppen transzcendens erőknek hála a megmenekülésért, stb. – közüggé válhattak, és ennek teljessége kiépülhetett. Ezek az ingó vagy ingatlan jellegű alkotások napjainkban fokozott figyelmet kapnak, mert elgondolkodtatnak felmenőink küzdelmein, és követendő példára ösztönöznek, generálják az azonosuló viszonyulási jelenséget körünkben.

Amikor bezárul a tér, nyílik az elme. Újragondolás a székely falutörvények alapján

A felvilágosodás és a romantika ugyan felfedezte a társadalommal a természet szépségét, gyógyító és felfrissítő potenciálját – sőt a természetvédelem mentalitástörténeti gyökereit is itt érdemes keresni –, de a 20. század hamis fejlődési illúziója (nagyobbat, többet stb.), továbbá a 21. század küszöbén a növekedést, a mennyiséget feszegető sikerorientált szemléletet érvényesítő feledésbe süllyesztették az ökológiai szemléletű tudást, illetve gyakorlatot, azt, amit a falutízes/szeges, és azon túli közösségek évszázadokon keresztül kielértek.

A fenntartható fejlődés eredeti koncepciója ugyan helyes volt, de a hivatalos definíciót a politikai intézmények, a gazdaságnövekedést sürgetők képviselői fogalmazták meg a saját érdekeiknek megfelelően. Meghatározták a célt, vagyis hogy utódainknak is legyen tiszta levegője, vize, legyen kenyere stb., csupán azt nem mondták, tanították meg, ezt hogyan csináljuk. Nem azért, mert nem tudták, hanem azért, mert a megoldások anyagi természetűek. A történet idestova fél évszázada kezdődött el, de a helyzet sokkal rosszabb, mint akkor volt. A fejlődésbe lendült társadalmak térstruktúráiban a termelés egyre intenzívebb formákat öltött. Fenntarthatóságról beszéltünk egyre gyakrabban, de vajon tudjuk, hogy mit akarunk fenntartani? A politika, a projektek, a stratégiák évtizedei, illetve a tudomány eddig tudott eljutni, eddig tudott bennünket eljuttatni. Most már láthatjuk, hogy ez nem elég, mert több tisztelet jár a természetnek, illetve azoknak, akik gondolkodva kutatnak, akik értik a „forradalmak valódi természetét”, akik azt tanítják, hogy az emberi lét egyik lényege a természet felelősségteljes használata.

Mostanra megérkeztünk abba az időintervallumba, amikor a természetnek már nincs lehetősége a teljes és folyamatos regenerálódásra és „természetes” evolúciójára. A természet ugyan képes regenerálódni, újabb egyensúlyi állapotot létrehozni, azonban egyre

nyilvánvalóbb, hogy ennek határmezsgyéi vannak. Úgy tűnik, hogy elérkeztünk a mezsgyékhöz, de legalábbis tudatosulni látszik, hogy ezek léteznek. A társadalmi, gazdasági és környezeti problémák rendkívül bonyolult összefüggésrendszerben jelentek meg. A környezetvédelem szükségessége – szavak helyett tettek –, napjainkban került a figyelem középpontjába úgy, hogy kilépve a területiségből, nemcsak világméretűvé vált, hanem sürgetően hangsúlyossá is. Az ok-okozati összefüggéseket keresve, a problémák és a válság kialakulása arra a tényre vezethető vissza, hogy helytelenül viszonyulunk a természethez és helytelenül használjuk a természeti és emberi erőforrásokat. A jelenlegi problémák lényege, hogy az emberiség jelentős része feladta a kooperatív stratégiáját a létfenntartó természettel, és szabályozatlan, spekulatív, exponenciális növekedést valósít meg a természet erőforrásainak észszerűtlen felhasználásával. Holott tudva tudjuk, hogy az emberiség a földi élet, a Világ-egyetem fejlődésének szerves része, aktív és alkotó szereplője és fejlődésének alanyi alapjait a bioszféra többi részeinek fejlődési irányához, törvényeihez kellene szabnia. Következésképpen *„az emberiség úgy képes biztonságosan fejlődni, ha a létfenntartó bioszféra fejlődési irányához és annak szerveződési és működési modelljéhez igazodva fejlődik, tehát kompatibilis, harmonikus módon illeszkedik a bioszférához, ezért abban visszafordíthatatlan károkat nem okoz és ezért képes hosszútávon is biztosítani az indokolt emberi szükségletek erőforrásait.”*¹⁹

Mintha elfelejtettük volna, vagy nem akarunk emlékezni arra az ősi tudásra, hogy létezésünk és életmódunk minden feltétele végső soron a természettől függ, hiába is akarjunk igazolni, bizonygatni magasabbrendűségünket. Azt gondoltuk, hogy a teremtett világ velünk, az emberrel kezdődött, és velünk is fog befejeződni. Bár a rendszer részei vagyunk, mivel értjük azt, úgy gondoltuk, felette állunk. Úgy tűnt, nincs olyan, amit nem tehetünk meg. Megfeledeztünk arról, hogy az össztermészet jobban, vagy csak másként „tudja”: alárendelt helyzetben vagyunk, önmagunkat alrendszerként kell meghatározni, nekünk kell igazodni a természethez mint létfenntartó főrendszerhez. Eltekintve a bölcselkedő pátosztól, teljes bizonyossággal még senki sem tudta megmondani, ki az „úr” és ki a „szolga” a létfenntartó küzdelem sokszor élethalálharcában. Tény, hogy újra kell ismét tervezni, hiszen arroganciánk nem indokolt. Kiszolgáltatottak lettünk, pedig úgy tudtuk biztonságban élnünk. A globális világ sebezhetővé vált. Beteg világban nem maradhatunk egészségesek.

A fogyasztói társadalmak mindennapi álmai napok alatt rémálmokká váltak. Őket érte a legváratlanabban a veszedelem, annak ellenére, hogy a tudósok, illetve a hálózatok tudománya már pár évtizede modellezik, és figyelmeztetnek arra *„hogyan kapcsolódik minden*

19 Hajnal Klára: Újratervezés. *Közös dolgaink*, 2020. március 31. Letöltés helye: <http://kozos-dolgaink.hu>; letöltés ideje: 2020. 06. 01.

egymáshoz, és ez mit jelent a tudományban, az üzleti és a mindennapi életben.”²⁰ A koronavírus miatt országok, régiók, de a tízesek, szegek, szerek, családok is bezárkóztak, és ezzel részlegesen kivonták magukat a világ fergetegéből, mobilitásából. E bezártságban, tehetetlenségben mindannyian megtapasztalhattuk, hogy emberi kapcsolataink tartottak életben. Egyetlen politikai erő sem tudta volna így megcsinálni azt, amiben vagyunk, Covid-19 nélkül. De ha bezárul a tér, nyílik az elme. Hazatértünk gondolkodni, újratervezni, félni. De bármilyen sokan félnek a gondolkodástól, a változásoktól, a világ nem lehet már olyan, mint a járvány előtt volt. Egyre többen vannak azok, akik hangsúlyozzák, hogy a krízis előtti fenntarthatatlan ne is folytatódjon. Gyapodnak azok, akik most megértették, hogy a problémák kombinálódtak, hálózatosodnak, hogy változtatni kell a vásárlástól az étkezésen át a szemétkézelésig. Szólnunk kell azonban azokról is, akik kételkednek a Covid-19 okozta világjárvány realitásában, sőt tagadják azt. Ők a normalitást, illetve annak folytatását ígérik. Ezek a szemléletek is a fejlődés eredményei, hiszen a felhalmozott hazugságok, vagy a szélsőségesen liberális gondolatok rengetegében ők azok, akik nem tudnak eligazodni. A továbbiakban érvényes állítást talán nem szerencsés megfogalmazni, de érvényes kérdést igen: mi a rossz abban, hogyha bezárul a tér, nyílik az elme? Így ráébredünk arra a törvényszerűségekre, mely szerint a természet megtartja évezredes, évmilliók szokásait.²¹

Végszó előtt a zsákutca felismerésekor

A szabad és gyors információramlás lehetővé tette, hogy a járványt aránylag egységesen kezeljük, a tapasztalatokat megosszuk, tudomást szerezzünk a vírus viselkedéséről, természetéről. Ez alapján valószínűsíthetjük, hogy a Covid-19 következményei nem lesznek olyan tragikusak, mint a középkori pestis negatív értelmű kihatásai, nem fog oly mértékben pusztítani, mint a múltbéli nagy világjárványok. Az események globális színpadán játszódó negatív evidenciák zsákutcájából azonban csak úgy lehet kijönni, ha visszanyúlunk az olyan összetett, az elmúlt századokban jól kiérlelt szerves, alanyi alapon nyugvó közösségi modellekhez, amelyeknél – úgy tűnik – jobbat nem találtak ki. A zsákutcaból való kihátrálás nem visszalépés, nem jelent visszafejlődést, hanem lehet okos útkeresés, remény és bizakodás rátalálni és rálátni a helyes irányra, a Covid-19 okozta traumák kezelésére. Azoknak a közösségeknek, amelyek a rendtartást már a középkorban kiérlelték, van hová visszanyúlniuk. A tízesnek/szegeknek ehhez megvan a jól kiérlelt történeti tapasztalata,

20 Barabási Albert László: *Behálózva. A hálózatok új tudománya*. Pallas–Akadémia Könyvkiadó: Csíkszereda, 2008.

21 Ábrám Zoltán: A koronavírus leckéje – avagy a természet visszavág. *Kronika Online*, 2020. március 29. Letöltés helye: <https://kronikaonline.ro>; letöltés ideje: 2020. 11. 02.

tradíciója. Voltaképpen csak folytatják azt, amit évszázadok alatt eredményesen ismertek fel, illetve működtettek.

Napjaink újratervezésének tartalmát rendszerszemléletben, természettudományos alapokon, természeti törvényekre építve lehet korrekt módon megközelíteni. E korszak újratervezésének is azokat a fázisokat kell követnie, amit a természet regeneráló képessége diktál. Éppen most, éppen itt kellett felismernünk, hogy a teljességre, az egészre törekvő (holisztikus) rendszerben való gondolkodás nemcsak lehetőséget kínál az emberiségnek, hanem időszerű alkalmat is ad az ismételt újratervezéshez, alig kicsivel régebbi életmódunk szükségszerű megváltoztatásához.

Itt a tiszta felismerés: nagy a szerepe az egyéni felelősségnek. Optimistán úgy is fogalmazhatok, hogy a Covid-19 a helyére teszi az embert, vészhelyzetben megnő az ember „kreativitása”. Ezt a típusú kreativitást mindenkinek éppen most, éppen ott kell elkezdenie, ahol van: a családban, az iskolában, a munkahelyen, az utcán, a természetben stb., azaz az antropocentrikus korszakban a pontszerű lokalitásokból előbb-utóbb globalitást, totalitást szükségszerű kifejlesztenünk. Ez az a pont, amikor felismerésünkkel, tudásunkkal, az információáramlás lehetőségével megcáfolhatjuk Albert Einstein végiggondolt aggodalmát, mely szerint tudósként, gondolkodó emberként félt *„...attól a naptól, amikor a technológia fontosabb lesz, mint a személyes kapcsolattartás. A világon lesz egy generációnyi idióta.”*

Természetesen az újratervezés következményei nem lesznek olyan sebesek, mint a Covid-19, hiszen a hatalom, a multinacionális cégek, a bankok, valamint az ezek érdekeit képviselő média és marketing lépésminták igyekeznek megmenteni az erejüket, lehetőséget teremtve a piaci és politikai manipulációnak, illetve spekulációnak. Ugyanakkor nagy visszatartó erővel bírnak a közmegegyezések, az egyéni megszokások, a fizikai és szellemi kényelem eddigi eszközei, a státusz kérdése, amely gyakran meghatározza a viselkedést. Nem az a gond, hogy mit gondolunk a világról, hanem az, ahogyan gondolkodunk. Már-már képtelenek vagyunk átlátni az egyre bonyolultabb, sokszor logikátlanak tűnő összefüggéseket, hiszen a káoszteremtők legfőbb törekvése maga a káosz. Optimistán mégis arra a törvényszerű folyamatra következtetek, hogy a süllyedés az ára az emelkedésnek. Sorakozunk azok közé, akiknek a Covid-19 megtanította: csökkenteni kell az élelmiszer- és energiafűggőségünket, kevesebb fogyasztással, takarékossgal is kényelmesen lehet élni. Ez a szemlélet azonban nem tanulható a szó mindennapi értelmében, nem megtanulandó anyag az iskolában, ugyanis a kulcs a tudatosság. Tudatosság nélkül fel sem merül, hogy lehetne másképp is. A modern tudomány sem képes átlépni a tudatosság küszöbén. Az oktatás jelenlegi formájában, de az egyház, a család sem képes ezt átadni, csupán inspirálni tud a tudatosság irányába. Ha a család, az egyház és az iskola jól inspirál, tanulunk a létünk jelenlegi történéseiből. Úgy tűnik, a betegség, a halál fenyegetése és ténye, valamint az ebből eredeztethető félelem kényszeríti ki bennünk értékrendünk átrendezését, létünk

újraértelmezését, és az ehhez szükséges emberi erőt, elszántságot: élni akarunk családban, közösségben, és az életet biztosító természetben, a Földön; szeretnénk visszakapni a biztonságot nyújtó kereteket.²²

Összefoglalás

Összegzésként kijelenthető, hogy a székely tízesek „világa” a Teremtett világ törvényei alapján szervezhető és fejleszthető ki egy valódi rendet: Természet és Ember harmóniáját. Ezek a törvények, rendezőelvek egyaránt érvényesek voltak a természethez és egymáshoz fűződő kapcsolatainkra: a gazdálkodásunkra, szűkebb-tágabb közösségeink fejlődésére.²³ Így jutunk el a releváns „népi tudás”, a tudatosság kérdésköréhez, és azt gondolom, hogy ennek a szemléletnek létezik már ma is autonómiája. Létezik már szabadsága az észszerű gondolkodást követő racionális cselekvésnek. Amennyiben napjaink újratervezésének tárgyát a történeti ökológiai fejlődésben, diakron aspektusban közelítjük meg, a székely falutízesek rendtartó világa és az azon túli rendezőelvek kínálják a módszertani fogódzót, abból az elvből kiindulva, hogy a természet biztosítja létezésünk és civilizációnk minden feltételét és minden szükségletét. Éppen ezért ezeknek a létfenntartó egységeknek a szerveződési, működési és fejlődési modellje adhatja meg az alapot az emberi rendszerek fejlődéséhez, és nem a centrális vagy ultraliberális gondolkodás, illetve cselekvés.

²² Hajnal, 2020. Újratervezés, i.m.

²³ Hajnal Klára: Az olvasóhoz. In: Ambrus Tünde: *Székely falutízesek. Egy sajátos településrendszer mint a társadalmi gazdasági tevékenység kerete*. Pallas-Akadémia Könyvkiadó: Csíkszereda, 2012. itt: 7.